

Den nødvendige unødvendighed

Om sportens betydning i José Ortega y Gassets filosofi

Af Else M. Melchiorson

José Ortega y Gasset

Traditionelt har grækerne, senere tyskerne, englænderne, franskmændene og i dette århundrede også amerikanerne præget den vesterlandske tanke. I dette selskab har kun få andre kunnet holde hovedet oven vande. Spanieren José Ortega y Gasset (1883-1955) er en af de mange, der er dukket op og forsvundet igen. Denne polemiske, sydlandske filosof er særdeles følsom over for tidens strømninger. Hans inspiration hentes ikke i det abstrakte, men i det pulserende liv. Heraf udspringer ikke alene samfunds- og adfærdsbeskrivelser, men også en filosofi, der tager udgangspunkt i det nærværende. Netop derfor er den følsom over for andre tiders strømninger. Hans aristokratiske menneskesyn og i særdeleshed hans kvindesyn er så kompromisløst og arkaisk, at de har haft svært ved at overleve 60erne og 70erne. Morsomt er det derfor, at han rammer mange af vor tids tendenser: i den vestlige verden er det i dag igen tilladt at tale om forskellen i mænds og kvinders handle- tænke- og væremåder. Forskelligheden i eller af vore evner accepteres også i højere grad: differencieret undervisning i skolerne og løn efter fortjeneste på arbejdsmarkedet vinder stadig større indpas. Trods sin store hengivenhed for sit fædreland taler Ortega for et fælles Europa. Et sådant kan være lige om hjørnet. Og han beskæftiger sig, som så mange i dag, indgående med »afstatificeringen af individet«. Paral-

lellerne til 90erne er mange, og Ortega forudser menneskenes flugt ind i det der opsummerende kunne kaldes *middelmådig sport*, et begreb, der har betydelige ligheder med Kierkegaards æstetiske liv, Heideggers uegentlige tilværen og Sartres uredelighed, »mauvaise fois«.

Ortega y Gasset lader sig fra starten af inspirere af tysk filosofi, og i årene 1905-1910 opholder han sig på det meste af tiden ved tyske universiteter (Leipzig, Berlin og især Marburg), hvor han stifter bekendtskab med bl. a. Simmel, Cohen, Natorp og Dilthey. I disse år fjerner han sig mere og mere fra den kantianske tanke, uden dog helt at forkaste den, og skaber grundlaget for sin egen filosofiske tænkning: *ratiovitalismen*. Frem til den spanske borgerkrig opholder Ortega sig i Spanien, hvor han er professor i metafysik ved Madrids Universitet, og han har efterhånden udviklet sig til en eftertragtet foredragsholder og skribent, også uden for Spaniens grænser. Årene 1936 til 1945 tilbringer han først i Lissabon og derefter i Buenos Aires og hans tilbagevenden til Spanien umiddelbart efter borgerkrigens afslutning har naturligt nok givet anledning til mange spekulationer om hans politiske ståsted. Hvad dette end måtte være, så genoptager han sit virke ved Madrids Universitet. Frem til sin død i 1955 skriver han en del værker, hvoraf mange udgives posthumt.

Ortega y Gassets litterære produktion, der indeholder både énsides avisartikler og

hundredesidige forelæsningsmanuskripter, er ovenud fyldt af meninger og rigt på ord, og det er ikke helt rimeligt at trække bestemte skrifter frem som værende hans vigtigste værker. Lige så umuligt og uhæderligt ville det være at søge at stille hans vidtrækkende tænkning op som et rammefast filosofiske system. Hvad der i hans filosofi ved første øjekast kan virke som mangel på struktur, opvejes umiddelbart af sproglig klarhed og, hvad jeg vil kalde, sproglig elegance. Man kan med rette tale om Ortegas særegne sprogbrug, eller om Ortega som en bruger af sproget. Han evner at fremstille sine filosofiske tanker på metaforisk og til tider nærmest lyrisk vis, uden at det går ud over klarheden.

En af de sproglige finesser, der er grundlæggende for hans filosofiske univers, er brugen af begrebet *sport*. Netop filosofien er den ypperste form for *sport*. Og da *sport* pr. (ortegansk) definition ikke som arbejdet kan færdiggøres, må filosofien søge efter livets store spørgsmål, ikke efter svaret. Eller med Ortegas egne ord: filosofien er ikke triumferende, den er militant.

Filosofien og sporten og fuldkommenheden

Til forståelse af filosofiens *sportslige* væsen må blikket rettes mod det traditionelle stridsspørgsmål om nyttevirkning. Altså spørgsmålet om, hvorvidt en handling kan vurderes som nyttig eller unyttig, om den ene handling dermed er mere nødvendig end den anden, om det alene er resultatet (svaret), der tæller. Hvis man med nødvendig mener nyttigt for noget andet, så er filosofi ikke en umiddelbar nødvendighed. Men nødvendigheden af det nyttige er blot relativ. Den inderste og sande nødvendighed er den, som det enkelte væsen føler for at være det, som det er. Den orteganske tan-

ke er således, at det er nødvendigt for fuglen at flyve, for fisken at svømme, for intellektet at filosofere... Denne nødvendighed af at være den handling eller funktion, som vi er, er i virkeligheden den højeste form for nødvendighed. Filosofisk virksomhed er, hvad man kunne kalde »væsensnødvendigt« for den enkelte og ikke nyttigt for noget andet, i alt fald ikke umiddelbart. Filosofi er at leve. Det er en måde at leve på. Men alligevel betegnes filosofien som ganske unødvendig og overflødig. Og i det orteganske univers findes der mennesker, for hvem det overflødige er nødvendigt. Og de, der føler denne nødvendighed, er excellente, og dermed forbillede for resten (masserne).

Ortega må således siges at have et aristokratisk menneskesyn: der er forskel på folk. Men sammenholdes dette med de eksistentiale strømninger i hans livsopfattelse, er det måske langt fra så provokerende, som det først kan virke. Thi mennesket er ikke, det lever. Dets væren består ikke i at være til, men i at skabe denne tilværelse. Livet er spontanitet, kreativitet. Ortega skelner mellem enfoldig, umiddelbar spontanitet og den kreative, *sportslige* spontanitet, der har kulturen som mellemled. Spontanitet er ikke et spørgsmål om at vende tilbage til det umiddelbare liv å la Rousseaus naturtilstand, men om genvindingen af livet som alle tings udgangspunkt. Livet er på den ene side subjektiv ånd og vital funktion, på den anden side objektiv ånd og kulturel funktion. Hvis man ensidigt giver sig hen til værdsættelse af kulturen og derved glemmer livet, taber begge i det totale perspektiv. Hvis kulturen derimod er livets fuldstændighed, må det spontane liv være kulturens oprindelse. Hermed fortolker Ortega livet som kreativitet. Hvor nykantianerne satte kulturen som livets udgangspunkt, sætter Ortega

med inspiration i Goethe og Simmel livet som det kreative princip. Det organiserende liv er at foretrække fremfor det organiserede (10 år senere beskæftiger Sartre sig med samme tema).

Ratiovitalisme kalder Ortega denne filosofiske tankegang, hvor fornuften er et redskab i *livet*, og hvor mennesket i høj grad er sin egen skaber. Ikke at Ortega er blind for omgivelsernes indflydelse på den enkeltes mulighed for at blive forbilledelig, men den enkelte må tage ansvaret for, vælge sit eget liv. Og livet behøver dermed ikke, som Nietzsche opfattede det, at være »tragisk, asketisk og foragteligt«, vi kan vælge at gøre det »dramatisk, festligt og *sportsligt*«. Livet er - som også Wilhelm Dilthey og senere Martin Heidegger siger - tid; ikke kosmisk, imaginær, uendelig tid, men begrænset, virkelig, ubodelig tid. Og når hvert liv er et væsens- og tidsafhængigt »synspunkt«, er verden ikke den samme for alle væsener. Den er forskellig for græshoppen og for mennesket, for den gamle græker og for nutidsmennesket, og for nordboen og sydboen. Der er altså væsens-, tids- og rumforskelle i vor verden og vort verdenssyn. Virkeligheden er alene summen af alle mulige perspektiver. I Ortegas ratiovitalisme indgår udover perspektivisme også historicisme og fakticitet: »jeg er mig og min situation« her og nu og som et resultat af det, jeg var.

Det fuldstændige liv synes for Ortega altid at være en anstrengelse. Men der er to former for anstrengelse: den, der er os pålagt, også kaldet arbejde, og den, vi gør af ren og skær fornøjelse. Det klareste eksempel på sidstnævnte finder vi i *sporten*. Dette medfører en reovering af det gamle, indgroede hierarki, så den *sportslige* aktivitet betragtes som den oprindelige og skabende, som den ypperste, vigtigste og mest alvorlige i livet. Kun det, der er *sportsligt*,

er liv, resten er mekanisering og drift. I historien er livet altid først påhit af muligheder, derefter valg mellem disse, der så stivner i nyttige vaner. Vi er kun noget af det, vi kunne have været. Jo flere muligheder, jo stærkere liv. Størstedelen af menneskene er - i følge Ortega - ude af stand til anden anstrengelse end den, der blot er reaktion på en ydre, uundgåelig nødvendighed. Derfor prentes de få væsener, der anstrenger sig spontant, luksuøst - og altså *sportsligt* - sig ind i vor hukommelse. Det er de udvalgte, de noble, de aktive og ikke blot reaktive. Det almindelige menneske, der tilhører masserne, ville aldrig af sig selv gribe til noget uden for sig selv, hvis ikke situationen tvinger det dertil. Derimod har det udvalgte menneske en indre nødvendighedsfølelse af at skulle gribe til normer, der ligger uden for ham selv. Han kræver alt af sig selv og bliver dermed til forbillede. Han er med en omskrivning af Ortegas ord en rigtig »*sportsmand*«.

Når et menneske bliver forbillede, har det nået det højeste, det kan. Men der er to former for mønsterværdighed: den autentiske, kreative og den fingerede, værdiløse. De skiller sig hurtigt ud fra hinanden, idet det ægte forbillede aldrig sætter sig for at være det. Han følger et indre krav og giver sig lidenskabeligt hen til dyrkelse af aktiviteter som jagt eller krig, næstekærlighed eller videnskab, religiøsitet eller kunst - der i Ortegas termonologi alle er *sportsgrene*. I denne umiddelbare, spontane given sig hen til en beskæftigelse opnår han en vis grad af fuldkommenhed, og således viser han sig, uden at det er hans hensigt, men en uforudsigelig konsekvens, som forbillede for andre mennesker. Hos det falske forbillede er ånden en helt anden. Det er hans mål at være forbillede; i hvilken henseende og hvorledes er sekundært. Han interesserer sig ikke for, søger ikke fuldkommenhed

i en bestemt beskæftigelse. Det, der tiltrækker ham og giver ham ambitioner, er alene fuldkommenhedens sociale effekt. Han ønsker ikke at være en dygtig jæger eller en stor kriger, ej heller god, vis eller from. Strengt taget ønsker han ikke at være noget i sig selv, men blot at være norm eller eksempel for resten. Heri ser Ortega en selvmodsigelse, thi mønsterværdigheden er et resultat af fuldkommenhed, og den opnås ikke, hvis der ikke er skabertrang og en voldsom kærlighed til og lidenskabelig hengivelse for en bestemt beskæftigelse. Den falske heltedåd består i afsavn og afholdenhed, idet det er nemmere ikke at gøre noget end at gøre noget. Livet er beskæftigelse. Det drejer sig ikke blot om, at der er beskæftigelser i livet, men om at dette ikke er andet end beskæftigelse. Den, der søger at unddrage sig denne substantielle livsbetingelse, straffes hårdt: når man ønsker ikke at lave noget, keder man sig, og så er man dømt til det grusomste af alle strafarbejder, til at »slå tiden ihjel«. Den uvirksomme forfalsker dog ikke sit liv: han gør ikke det, han skal, men han erstatter det heller ikke med nogen anden beskæftigelse. At kede sig er ikke at forfalske livet, det er simpelthen at ophæve det, at tage sit liv. Den, der derimod laver noget, endog meget, men ikke det, der skal gøres, forfalsker sit liv. I bund og grund slår *sporten* ikke tiden ihjel, den er ikke tidsfordriv, den er liv. Og fuldkommenhed er en *sportslig* kvalitet.

Det sportslige og det arbejdsomme liv

Det orteganske begreb menneskelig nødvendighed har både betydningen af det objektive nødvendige samt af det overflødige, og egentligt unødvendige, det *sportslige**

For Ortegas mennesker er den største del aflivet fuld af beskæftigelser, som de gerne var foruden. Det, der plager os i arbejdet, er, at når vi udfylder vor tid dermed, har vi samtidig en fornemmelse af, at denne bliver os berøvet af selv samme arbejde. Med andre ord: det liv, som vi bruger på arbejde, synes vi ikke virkeligt er vores, men derimod en suspension af vor autentiske eksistens. Først når vi gennem arbejdet har opsparret tid, kan vi i sandhed leve. Nedsunket i arbejde planlægger mennesket med sin fantasi andre gøremål, som ikke skal spille tiden, men derimod vinde den, udfylde den tilfredsstillende. Overfor det liv, der mislykkes i sig selv - »arbejdslivet« - opstår programmet for et liv, der lykkes i sig selv: livet som overflod, som *sport*.

Legen er den kunst eller teknik, som mennesket gør brug af, når det vil fritages fra sin trælbundethed i virkeligheden, når det vil flygte, når det vil gå fra denne verden over i en anden - uvirkelig - verden. Mennesket har brug for at hvile sig fra sit liv og for at vende sig mod, flyde over i et Ultraliv. I menneskelivet er adspredelse, morskab noget væsensbetinget. Det er ikke noget tilfældigt, noget man kan undlade. Og den, der morer sig, er ikke letfærdig; det er derimod de, der tror, at man ikke skal more sig. Men - tilføjér Ortega - det har under ingen omstændigheder nogen mening at gøre livet til ren og skær fornøjelse, for så ville vi ikke have noget at more os for, at adsprede os fra. Han skelner således mellem det hvorfra og det hvormed man morer sig. Adspredelse og morskab er en af de store kulturelle dimensioner. Også Platon siger, at livet er intet mindre end leg, og at hvad livet har af leg, er det bedste, det har.

Livet er fra starten tidsbegrænset og tomt. Dets substans er vore beskæftigelser. I vort livsprogram vælger vi uophørligt

Åndrighed eller kropskult

nogle og vælger andre fra. Vi er vort livs forfatter og iscenesætter. Når mennesket er kaldet, er det frit og lytter til sin indre stemme. Det gør, hvad det har lyst til: leger, konkurrerer, danser, konverserer - det filosoferer, laver kunst og videnskab. Kaldene, de lykkelige beskæftigelser, er ikke blot nydelse, men også anstrengelse. Forskellen på arbejde og *sport* ligger således ikke i graden af træthed. Den ligger i frivilligheden og glæden ved den nytteløse *sportslige* anstrengelse. Det eneste, der har værdi i sig selv her i livet, er det spontane resultat af en overflødig anstrengelse. Arbejde er alene styret af dets nytteværdi. Kun i det overflødigste, legen og *sporten*, findes de værdier, der er nok i sig selv.

Ortega er selv klar over, at han er den eneste blandt sine samtidige, der holder på det *sportslige* som det ypperste i den menneskelige tilværelse og på, at den samfundsmæssige udvikling og de nye videnskabelige opdagelser tvinger os til en gennemgribende nytænkning. Således forudsiger han en drejning af historien hen imod en opfattelse af livet som *sport* og fest: »un sentido *deportivo* y festival de la vida«

I de sidste to århundreder er menneskelige aktiviteter kun blevet bedømt ud fra deres resultater. Især det 19. århundrede for-gudede arbejdet, denne kvantitative anstrengelse, der kan måles i tid, og som kun har sin fortjeneste i den nødvendighed, i hvis tjeneste den gøres. Den luksuøse anstrengelse er altså *sporten*, og den udføres uden håb om belønning. Kun ved at gå *sportsligt* til værks, kan der skabes værdifulde værker: videnskab, kunst, politik, moral, religion er alle sublime »*sportsresultater*«. Disse er skabt som i spøg, uden at det tillægges større umiddelbar betydning. »Digteren jonglerer med sin kunst, som *fodboldspilleren* med bolden«.

For Ortega ville det være tragisk, om det kultiverede menneske gik bort fra sin kultur og igen blev barbarisk. Dog er det bedst, hvis det dannede menneske kan bevare en rest af barbari, ligesom den voksne bevarer en rest af ungdom, endog af barndom i sin personlighed. Han ser barbarernes ubændige selvtilid, som en dyd, vi i dag har sat over styr. Det kultiverede menneske lever i bekymring og forsigtighed. Vi har derfor svært ved at forestille os en sjæl, for hvilken det at leve er at kæmpe. For os er kampen, for eksempel krigen, noget der bryder ind i vort liv for at sætte det ud af kraft. Den virker på os som en ophævelse af livet, og vi ser i den ikke andet end død.

I alt, hvad vi foretager os, ser Ortega to elementer: appetit på handlingen og angst for faren, som den bringer med sig. Spørgsmålet er så, om det er appetiten eller angsten, der styrer os. Kampånd har den, for hvem en fare ikke er nok til forhindre ham i at handle. For den »industrielle ånd« er faren den afgørende, hindrende faktor, og livet føles som evindeligt forsigtighed. Kampåndens fortrinlighed skyldes i høj grad den selvtilid, der bor i den. Krig er kun én måde, hvorpå kampånden bliver åbenbar. Her er faren ultimativ: dødsfare. Men en ting er krigeren, en anden er soldaten. Hæren er blot en samling af bevæbnede »industrielle ånder«, bureaukrater understyret med krudt og kanoner. Det er abstrakt krig og ikke sand kampånd. Denne er nemlig prægtig livsappetit, der uden at blinke kaster sig over tilværelsen med alle dens smerter og risikoer. I dag (1925) føler Ortega uventet slægtskab med dette temperament, når han ser det i *sporten*. *Sportsmanden* flygter ikke fra faren, han opsøger den. Det være sig nok så paradoksalt, men sandheden er, at det orteganske menneske

kan lide at lide, hvilket er definitionen på *sport*. *Sporten* er en meget barsk anstrengelse, af og til dødelig, som man gør »bare fordi«. Inspireret af Nietzsche siger Ortega: »livet er at føle sig døende og samtidig råbe Da Capo!«.

I antikken, indtil Sokrates, er den behændighed, der værdsættes, først og fremmest den kropslige, eller inkluderer i det mindste altid *sportslige* evner. Udfra det, man kan kalde »den menneskelige tektonik«, siger Ortega om den gamle græker, at han lever ud fra kroppen og går udenom sjælen og direkte til ånden (krop og ånd repræsenterer overfor sjælen det generiske). Senere blev kroppen betragtet med stadig større ringeagt, og efter renæssancen startede åndens tyranni. I tre århundreder gjorde det vestlige menneske alt for at fingere, at det ikke havde en krop. Mennesket har accepteret kroppens eksistens. Og kroppens genopdagelse er noget af det bedste, der er hændt vor tidsalder. Heraf er den såkaldte *sport* opstået, og den har Ortega intet at sige på. Men efter *sporten* fulgte en overdrivelse af denne og dens betydning, og den har han meget at sige på. I »La deshumanizacion del arte e Ideas sobre la novela« fra 1925 lyder det i resumé således: Det er en af tidens absolut største laster og forfalskninger. En vis dosis *fodbold* er der ikke noget galt med. Det samme gælder alle andre former for fysisk tidsfordriv. Men at det har taget overhånd, er aviserne det bedste bevis på. Det er i sagens natur her, at det falske i tiden tydeligst kommer til udtryk. Alt for mange spalter og sider helliges den kropslige udfoldelse. Drengene beskæftiger sig næsten ikke med andet end deres krop, og de bliver dummere og dummere. Det drejer sig ikke blot om kropsdyrkelse, men om at kropskulten vender sig mod ånden og søger at ophæve denne. De fysiske lege, der er styrkens og formens lettillgængelige drama-

tik, finder et stadigt større og mere hengivent publikum. Det kendetegnende i tiden er, at der mangler publikum til den åndelige dramatik: kunst, litteratur, videnskab, religion, overordnet politik. Derimod myldrer de til stadioner, biografer... Det er fordi, de ikke forstår den åndelige kamps dynamik, og hvad de ikke forstår, interesserer dem ikke. Kroppen er lige at gå til, og en *fodboldspillers* eller en Hollywood-stjernes bevægelse er overordentlig simpel. Kulturen er blevet *sportslig* og festlig, dette gælder således også kunsten. De skønne kunster var tidligere ophøjede, nærmest gudommeliggjorte, og tæt knyttede til en given tids politiske, filosofiske og religiøse strømninger. De nye stilarter i kunsten må ses i nutidens *sportslige* og festlige lys. På få år har *sporten* oversvømmet aviserne og druknet alle seriøse tiltag. De tilbundsgående artikler truer med bogstaveligt talt at leve op til deres navn. Kropskulten er symbolet på evig barnlig inspiration i en moden verden, for kun ungdommen er smuk og rørig. Åndskulten er viljen til ælde, for den bliver først fuldkommen, når kroppen er i forfald. *Sportens* triumf er ungdommens sejr over alderdommens værdier. Filmen er i særdeleshed kropslig kunst. Men så drager Ortega et lettelsens suk: »heldigvis begynder det offentlige europæiske liv at føle væmmelse og kedsomhed ved så megen krop. For kroppen er et kedeligt emne, der snart er udtømt«.

Og han fortsætter i »Reves de almanaque« fra 1930: Kropskulten udbredes i takt med masse menneskets overtag. Det publikum, der i dag går på stadion, var før ikke tilskuere til noget som helst. Det var folket, og dette folk havde altid slået sig til tåls med kropslige lege, der fandt sted i landsbyen eller kvarteret: boldspil, keglespil, ringspil, konkurrencer i træfældning og græsslåning. Der er således ikke noget

nyt i, at de interesserer sig for fysiske lege; de har nemlig aldrig brudt sig om andet. Det nye er, at de nu har penge og indtager storbyerne med deres forældede fornøjelser. Det er det evige folk, det oprindelige folk, og det findes i selv de mest primitive racer. Massernes dominans er simpelthen tegn på, at nutidens europæiske hersker er det primitive menneske, og med det genopstår de lettilgængelige spektakler fra menneskehedens morgengry: kropslegene.

Metaforen sport

Mange store filosoffer har beskæftiget sig med begrebet leg. Platon og Aristoteles søgte en forståelse af vor væren gennem legen, for Schiller var legen et tegn på menneskelig frihed, for Freud var den symbolet på fortrængte tendenser, Heidegger søgte gennem legen en forståelse af verden, for Sartre var den såvel verdens- som værensforståelse. For José Ortega y Gasset drejer det sig ikke blot om at fortolke livet som en leg, men om at præsentere legen som en livsform i stil med Wittgensteins Lebensform. Men ud over dette priser Ortega den livsform, hvor den fysiske eller åndelige anstrengelse for at fuldstændiggøre livet har højeste prioritering. I legen er der ikke nødvendigvis tale om en anstrengelse. Derfor benytter Ortega som den eneste sig ud over legebegrebet af et andet begreb: *sport*. Det, der adskiller *sport* og leg, er anstrengelse, bestræbelse, risiko. *Sport* er en leg, hvori man anstrænger sig, bestræber sig, sætter noget på spil. Den mest fortrinlige livsform er den *sportslige*.

Men *sport* er ikke bare *sport*. Den kan indsættes på en skala, der spænder fra den dårlige, direkte skadelige over den middelmådige til den sublime *sport*.

Når Ortega y Gasset kan bruge legen og især *sporten* som samlebegreb for en række

handlinger og adfærdsformer, må der dog være noget, der går igen i disse. I »Obras completas« (»Samlede værker«, 12 bind) nævnes mange former for *sport*, bjergbestigning, cigaretrulning, cykling, dans, filosofi, fodbold, golf, jagt, jogging, kunst, moral, poesi, politik, religion, revolution, teater, tennis, træfældning, tyrefægtning, økonomi... Fælles for disse er deres umiddelbart overflødige, luksuøse, unødvendige karakter. Dette er *sportens* metaforiske betydning.

Det nødvendige er det, der ikke kan undværes, hvis vi vil overleve i biologisk henseende. På den vis er en vis mængde af mad og drikke, af renlighed og påklædning egentlige nødvendigheder. Men enhver tilberedning af maden, der tjener til andet end at gøre den spiselig, uskadelig for vort system, er overflødig. Kogekunsten er som al anden kunst den rene luksus. Det samme gør sig gældende for drikkevarerne, renligheden og dragten. Tager vi Ortega på ordet, er der lige så megen luksus i en bordvin som i en årgangsvin, i den billigste deodorant som i den dyreste parfume, i »4 t-shirts for 100 kroner« som i en minkkåbe.

Hvor præcis grænsen går, er ikke til at fastslå, og det er heller ikke Ortegas mål. Han siger alene - men absolut ikke som den eneste - at vore handlinger kan deles op i det, der mere traditionelt kaldes de nyttige og de unyttige handlinger, betegnelser som han formodentlig undgår for ikke at blive stemplet som utilitarist. Hvad Ortega derimod er ene om, er at betegne enhver aktivitet, der er anstrengende og unyttig, som *sport* og en hver adfærd, der er anstrengende og unyttig, som *sportslig*. Således er alt det, mennesket har tilbøjelighed til at tilbede - filosofi (det sande), kunst (det skønne) og moral (det gode) og med disse visdom, skønne møer og Gud - i virkeligheden overflødigheder og altså *sport*.

Derfor kan Ortega afvise Kants fornuftslære, thi fornuften kommer efter det biologiske liv. Fornuften ser han alene som et redskab, som livet har til sin rådighed. Dette redskab er dog uundværligt i enhver erkendelse. Det skal for sidste gang slås fast, at det nødvendige ikke er det ypperste. I virkeligheden er kun det, der er *sportsligt*, liv, resten er en form for mekanisering, for drift. Det sublime er derimod idealerne, og de højeste idealer er netop filosofi, viden, skønhed og retfærd. Når Ortega således taler om den vitale dekadence i Spanien, ja i hele Europa, tænker han ikke på antallet af huller i tænderne eller af telefoner pr. indbygger. Han taler om »dårlig idealpleje«, om den manglende værdsættelse af det virkeligt gode, skønne og retsindige og om misforstået værdsættelse af det middelmådige, af den middelmådige *sport*.

Metaforen *sport* indeholder udover det overflødig og luksuøse et »bare fordi«. Hermed være sagt, at der ikke ventes nogen belønning; det er ikke målet, der er vigtigt, men vejen dertil. Vi forventer ikke noget konkret af vore *sportslige* anstrengelser, derfor er sand filosofi ikke triumferende, men militant; derfor er den sande jæger ikke interesseret i sit bytte, men i selve jagten. I nutidige vendinger kunne man sige, at værdierne ikke ligger i produktet, men i processen. I nødvendighederne hersker kausaliteten: jeg er ved at dø af sult = jeg spiser! Ren stimuli-respons handling. Men, kunne man indvende, nogle gange spiser vi også uden at være basalt, fysisk sultne. Det er overflødigt, ren luksus, unødvendigt og altså en *sport*. Der er dog ikke tale om en særlig værdifuld *sportsgren*. Unødvendighederne er nemlig hierarkiserede. Og i det orteganske nødvendighedshierarki topper filosofien, moralen og de skønne kunster. Disse har det til fælles, at de er skabende. Skaberevnen er et kendetegn ved den vær-

difulde unødvendighed. Men for at skabe noget må vi anstrenge os. Metaforen *sport* er følgelig et billede på *den unødvendige og skabende anstrengelse*.

Sport bruges til at betegne det, der ligger ud over det umiddelbart nødvendige. Ikke desto mindre - eller netop derfor - er livet først fuldstændigt og levværdigt, når vi bestræber os på, anstrænger os for at nå det unødvendige. Den bedste livsform er den *sportslige*. Når unødvendigheden er skabende, er den en nødvendig berigelse af vort liv, foruden hvilken vi blot var en omvandrende klump kød. Derfor kalder jeg Ortegas *sport* for *en nødvendig unødvendighed*. Unødvendig fordi vi ret beset kunne leve foruden, men absolut nødvendig for at vi kan betragte os selv som mennesker, som mennesker der ikke blot er, men derimod lever.

Grænserne for, hvad der er nødvendigt, og hvad der er unødvendigt, flytter sig hele tiden. Det egentligt unødvendige er *sport*, det absolut nødvendige er arbejde. Arbejdet er beskæftigelser, der er os pålagt, beskæftigelser, der er nødvendige, for at vi kan overleve. Hvis Ortegas ord tolkes således, kan det, der var nødvendigt i stenalderen, være unødvendigt nu og det, der er arbejde i ét samfund, kan være *sport* i et andet. For eksempel er det at løbe arbejde i et primitivt stammesamfund, en nødvendighed for at hente vand, fange dyr, undgå naturens farer. I Europa er det at løbe en *sport*, som bedrives for fornøjelsens eller for figurens skyld. Dette er helt i overensstemmelse med Ortegas perspektivistiske tænkning: Virkeligheden er summen af alle perspektiver, og virkelighedsopfattelsen er afhængig af det enkelte individ, tid og sted.

Sporten sport

En af unødvendighederne i livet er det, vi i daglig tale kalder *sport*. I dagens Danmark

sættes dette ord i høj grad i forbindelse med konkurrence, spænding, fysiske og psykiske kraftpræstationer og penge. I Ortegas Spanien bar ordet de samme betydninger, blot var pengene endnu ikke så store og dets oprindelige betydning, adspredelse, og den dermed følgende glæde stod stærkere i det spanske »deporte« end i det danske »sport«. Med dette in mente kan vi uden større problemer tale om *sport* på begge sprog.

Kropslige behændigheds- og styrkelege er *sport* i ordets daglige betydning: bjergbestigning, cykling, dans, fodbold, golf, jogging, tennis... og *sport* i ortegansk betydning: overflødige for det basale liv. Hermed ikke være sagt, at *sporten* er uden betydning for vor livsforms karat. Thi Ortega slår jo netop fast, at mennesket ikke blot ønsker at leve, men at leve godt, ikke blot ønsker at befinde sig, men at befinde sig vel. Og det, som jeg vil kalde *den kropslige sport*, kan være middel til fysisk, og for mange også psykisk, velbefindende. Dette er Ortega også bevidst om. Han er klar over, at vennerne, der spiller golf og tilbringer næsten hele dagen under åben himmel, på sin vis er sundere end han selv, når han indhyllet i cigarrøgen bladrer i Platon, Kant eller Kierkegaard.

For Ortega har den *kropslige sport* altså to sider. På den ene side er den positiv og sund tidsfordriv, på den anden side er den åndeligt ødelæggende tidsfordriv. Hvis den fylder så meget i ens liv, at der ikke er plads til *åndelig sport*, er den ikke længere sund, men derimod skadelig for vort velbefindende set i sin helhed. Og netop således opfatter Ortega sin tid. Ungdommen og den *kropslige sport*, der er uadskillelige, er bestemmende for vor adfærd. Det ville sikkert have oprørt - men ikke undret - Ortega at se, hvorledes det indtil for ganske nylig var mode at gå rundt i sportstøj også

uden for stadion. Netop masserne lider af åndelige fattigdom, er vitalt dekadente. Massernes idealer er ikke ægte, men falske. De giver sig hen til lettilgængelig dramatik, til middelmådig *kropslig sport* - for eksempel fodboldkampe og biograffilm. Her behøver de ikke at anstrenge sig åndeligt. I de forskellige former for tidsfordrivs rangforordning er teatret lødige underholdning, mens Hollywoodfilmen er »simpel kropslig kunst«. Men argumenterne for et sådant hierarki er svære at få øje på, og det virker nærmere som en ortodoks lovprisning af de skønne kunstarter og en skepsis eller måske endda en uvidenhed om det nye, i dette tilfælde filmen.

Også den egentlige kropslige *sport* sættes i hierarki. Jagt er for Ortega den mest fortrinlige af alle former for *sport*, medens golf og tennis, for slet ikke at tale om traditionelle folkelige lege som ringespil og boldspil, hvortil vel fodboldspillet hører, kommer længere nede i rækken. Hvad man end måtte mene om jagt, er det objektivt set forståeligt, at mennesket i sin søgen ud over sig selv i jagten - og i særdeleshed jagten, som den bedrives af Ortegas ensomme jæger med geværet over skulderen og hunden i hælene - kan lade sig opsluge af naturen og aktiviteten, af selve det at jage, langt borte fra det samfund, der normalt kræver hans opmærksomhed. På den anden side er det jo netop det skabende, der er kendetegnende ved den ægte *sportslige* aktivitet, den absolut nødvendige unødvendighed. Det kan være svært at få øje på jagtens kreative karakter. Hvad er det, mennesket herved skulle skabe? Lige så svært er det at få øje på de åndelige anstrengelser, der måtte udfolde sig under jagten på et dyr. Det må netop være de andre sportsgrene, der er skabende, eller som stiller krav til vor skaberevne. Og det på to måder. For det første stilles der i langt de fleste former for kropslig *sport*

krav til vore åndelige evner. Udøverens teknik kommer kun til sin ret, hvis den taktiske forståelse er til stede. Jean-Paul Sartre udråber i sin »Critique de la raison dialectique« fodboldholdet til den gruppestruktur - organisationen, der ikke er og i fodboldens tilfælde ikke kan institutionaliseres - og fodboldkampen til den situation, hvor mennesket får størst frihed til glæde for alle gruppemedlemmer, hvor kreativiteten og overskridelsen af fastlagte rammer til rette tid, er en frugtbar ingrediens, hvor menneskets absolutte frihed er til gavn for den enkelte og for alle på samme tid. For Ortega svarer fodboldholdet derimod til en gruppe af unge jævnaldrende, der ikke lever for sig selv, men er opslugt af gruppens anonyme personlighed. Selvom Sartre og Ortega er enige om, at mennesket skal skabe sig selv, er dømt til et liv i frihed, forvalter Sartres fodboldspiller sin frihed til alles bedste, hvorimod Ortegas fodboldspiller opsluges af gruppen, institutionen, og på den vis indirekte taber sin frihed, medens jægeren er fri og alene handler for sin egen skyld. Marxisten og liberalisten?

Udover den spontane, skabende egenskab ved *sporten*, hvor eksempelvis fodboldspillet struktur kræver kreativitet hos de medvirkende, har den også det, man kunne kalde en skabende funktion. Ortega nævner selv, at Staten er af *sportslig* oprindelse, at *sportsfesten* var den begivenhed, hvor flest og de fleste mennesker mødtes i en slags mellempøbeligt samvær. Og han aner i *sportens* stadige rekordsætning de kommende muligheder for ikke alene kropslige, men også åndelige præstationer.

Den sublimе sport

Det menneskelige liv er sammensat af nødvendigheder, arbejdet og unødvendigheder, *sporten*. Grunden til at unødvendighederne

overhovedet kan opstå i livet er, at mennesket er udstyret med en fantasi. Fantasien er grundlæggende for al *sport*, og den mest fantastiske, og dermed den mest fortrinlige, af alle former for *sport* er filosofien. Når det orteganske menneske er udstyret med en fantasi, er det ikke blot dømt til frihed, men må også være dømt til at filosofere, på hvilket niveau det så end må være. Man kan undre sig over, om der skulle være en sammenhæng mellem den - ifølge Ortega - mest fortrinlige *åndelige sport*, filosofien, og den mest fortrinlige *kropslige sport*, jagten.

Ortega Y Gasset skelner mellem krop, sjæl og ånd. Sjælen er vor private del, det er her, at vore følelser opstår. I denne private del består den *sportslige* udfordring i at nå ud over sig selv. Smilet og gråden er de ydre tegn på følelser, og de karakteriseres som *sportslige*. Især i forelskelsen, der jo netop må sige at være følelser i fuldt flor, når vi ud over os selv og over i et andet menneske. Dette ser Ortega som en af menneskets flugtveje fra sig selv. Og så vidt jeg kan gennemskue, er der ikke tale om vitalitet. Vitaliteten hersker i samdrægtigheden mellem krop og ånd. Disse har det til fælles, at de er kosmiske, det vil sige, at de i realiteten er fælles eje. Når ånden eller kroppen gløder, sættes sjælen, den private følelse og begæret ud af funktion. For kroppen og for ånden er den *sportslige* udfordring selvforydelse og selvbeherskelse. Ortega lader os forstå, at disse opnås i filosofien og på jagten, når disse aktiviteter er korrekt grebet an; det vil sige, når filosofien er militant og jagten er jægeren alene mod dyret, der er givet en chance. På den vis er udfordringen størst og »krigsånden« på sit højeste. Er det således at forstå, at filosofien frygtesløst udfordrer livets store spørgsmål, og jægeren ikke mindre modigt stiller op mod naturens kræfter? Og at dette

er ganske lidenskabsløst? I så fald er *sporten*, når den er mest fortræffelig, ren krop og ren ånd. Men hvor bliver kroppen af i filosofien, og hvor bliver ånden af på jagten?

Nødvendigheder og unødvendigheder

Det kan virke som noget af et paradoks, at filosofien som den mest åndelige af alle beskæftigelser i José Ortega y Gasset terminologisk betegnes som *sport*. For langt de fleste af os vender dette begreb vore tanker mod kroppen. Hvis paradoks står for den tilsyneladende selvmodsigelse eller usandhed, er der så sandelig tale om et paradoks. Thi i Ortegas tænkning samles kroppen og ånden under det for en livsfilosofi så væsentlige begreb vitalitet. I vitaliteten skabes værdier, der sætter os i stand til at begejstres for noget uden for os selv og evnen til at hvile i en form for selvfordybelse, »ensimismamiento«. Selvom han påpeger, at livet ikke behøver et kulturelt indhold for at have egen værdi, er det i kulturen at livet fuldstændiggøres, at det bliver værdifuldt

og værdigt. Med andre ord fuldendes det nødvendige i det unødvendige.

Hvad er det egentligt basale? Hvad er nødvendigt, og hvad er unødvendigt? Det er fantasien, der får os til at stille spørgsmål. Når Ortega på én gang kan sige, at mennesket er konstitutivt fantastisk, og altså oprindeligt undrende, spørgende, filosoferende og samtidigt at intellektet, og dermed filosofien, blot er et redskab i vort liv, bliver det til et spørgsmål om, hvorvidt det biologiske liv, og altså kroppen, er forudsætningen for tankens opståen.

Kroppen og ånden er generiske og kosmiske; tilsammen udgør de vitaliteten. Sjælen - følelsernes hjemsted - er privat. Mennesket består af vitalitet og sjæl. Disse er forudsætning for al vækst, der ikke blot er af biologisk art. Alene den, der har en *sportslig* vitalitet, kan skabe sig et værdifuldt og fuldstændigt liv.

Hvad der således dybest set er nødvendighed, og hvad der er unødvendighed afhænger af det perspektiv, vi vælger at anlægge. Også når det gælder José Ortega y Gassets filosofi.

Udvalgt bibliografi

De første avisartikler skrives i 1902 og frem til sin død i 1955 skriver han, udover de nedenfor anførte publikationer, et utal af artikler, forord, taler, forelæsninger

(Først angivelse af året, hvori de skrives; i parentes i hvilket bind af Obras Completas, de findes; sidst udgivesåret, når dette ikke er lig udfærdigelsesåret).

1910: Adán en el Paraíso. (I) 1916.

1914: Meditaciones del Quijote. (I).

1920: El Quijote en la escuela. (II) 1921.

1921: España invertebrada. (III).

1923: El tema de nuestro tiempo. (III).

1924: Vitalidad, alma, espíritu. (II) 1926.

Kant. Reflexiones de centenario. (IV).

Ni vitalismo ni racionalismo. (III).

El origen deportivo del estado. (II) 1930.

1925: Notas del vago estío. (II) 1926.

La deshumanización del arte e ideas sobre la novela. (III).

1929: ¿Qué es filosofía?. (VII) 1957.

1930: La rebelión de las masas. (IV).

- 1932: Goethe desde dentro. (IV).
 1933: En torno a Galileo. (V).
 Meditacion de la técnica. (V) 1939.
 1935: Historiacomo sistema. (VI) 1941.
 1936: Ideas y creencias. (V) 1940.
 1939: Ensimismamiento y alteration. (V).
 1943: Origen y epflogo de la Filosofia. (IX) 1960.
 1946: Idea del teatro. (VII).
 1947: La idea de principio en Leibniz y la evolution
 de la teoria deductiva. (VIII) 1958.
 1949: Una interpretation de la Historia Universal.
 (IX) 1960.
 Meditacion de Europa. (IX).
 1950: El hombre y la gente. (VII) 1957.
 1951: El mito del hombre aliende la técnica. (IX)
 1962.
 1953: En torno al Coloquio de Darmstadt. (IX) 1962.
 Individuo y organizacion. (IX) 1962.
- De vigtigste opsamlingsværker udgivet efter hans
 død:
- 1957: El hombre y la gente. (VII).
 ¿Qué es filosofia? (VII).

- 1958: Meditacion del pueblo joven. (VIII).
 1960: Origen y epilogo de la filosofia. (IX).
 La caza y los toros. (IX).
 1961: Vives - Goethe. (IX).
 1962: Pasado y porvenir para el hombre actual. (IX).
 Comentario al »Banquete« de Platon. (IX).

Anvendt litteratur

Artiklen tager udgangspunkt i dele af Else M. Melchi-
 orsens »Den Nødvendige Unødvendighed«, speciale
 ved humanistisk-samfundsvidenskabeligt hovedfag i
 idræt, Københavns Universitet* vinteren 1991-1992.
 For nærmere anvisning af baggrundslitteratur henvi-
 ses til specialet.